

ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНІ ДЕТЕРМІНАНТИ РОЗВИТКУ ДИТЯЧОЇ ІГРАШКИ

Катерина Поліщук

Київ

Стаття присвячена вивченню становлення вимог до іграшки, як предмета для гри дітей дошкільного віку у ХХ столітті, що є необхідною умовою для визначення її особливостей в умовах сьогодення.

Ключові слова: іграшка, вимоги до іграшки, діти дошкільного віку.

Пізнання простору навколишнього середовища для дитини починається з інформації про найпростіші форми освоєння світу попередніми поколіннями, джерелом якої найчастіше виступає іграшка. Остання визнана предметом, що створений для гри дітей та використовується з метою всебічного, гармонійного розвитку особистості, залучення її до праці і відпочинку.

У науковій літературі іграшка, як і гра, розглядається не лише у психолого-педагогічному аспекті як складова дитинства, а й як предмет культури суспільства (В. Абраменкова, О. Батухтіна, О. Вовчик-Блакитна, Л. Герус, М. Гушевський, Т. Коваленко, О. Найден, Л. Сірченко, О. Смірнова, М. Стельмахович). Так, О.Вовчик-Блакитна зазначає, що іграшка дозволяє здійснити основні естетичні та педагогічні функції культури. Вона охоплює всі види взаємодії людини з навколишнім світом та в середині соціуму, сприяє організації та розвитку людської діяльності через формування у людині відповідних потреб і навичок, забезпечує можливості моделювання багатьох життєвих процесів, утвердження тих або інших цінностей, формує та закріплює соціальні норми та передумавлення, стосунки людей, їх ставлення до навколишнього соціального та природного світу. На думку О. Смірної, іграшка здатна втілити типові зразки відповідного стилю та естетики, дати уявлення про соціальні відносини та моральні норми прийняті в суспільстві, тобто передати дітям сучасний для періоду її створення «дух часу». Зважаючи

на це, спробуємо простежити вимоги до дитячої іграшки, зумовлені історичними особливостями розвитку суспільства.

Зростанню інтересу педагогів та психологів до дитячої іграшки сприяв розвиток дошкільної педагогіки як науки. Іграшкою визнали предмет, створений для гри дітей з певною метою та набули широкого розповсюдження друковані інформаційні матеріали про її вплив на формування особистості дитини. Аналіз такої літератури свідчить, що на початку ХХ століття серед вітчизняних дореволюційних брошур, розрахованих як на педагогів так і батьків, були відомими праці І. Литвинського «Іграшки та їх значення і вибір» (1899 р.) та Д. Галаніна, «Ігри та іграшки» (1909 р.), які описували значення гри та іграшки в житті дитини.

Авторитетною вважалась книга «Про іграшки» (1908р.) Т. Лубенця, видана Київським товариством дитячих садків. Ряд спостережень, проведених педагогом, довели, що дитині подобається не сама іграшка, а все те, що можна з нею пов'язати. Фантазія у «нормальної, не зіпсованої вихованням дитини спрямована на те, що вона бачить в житті, на оточуючу дійсність», – наголошує автор [5,12]. Т. Лубенець чітко окреслив основні вимоги до іграшок цього часу: здатність викликати роботу уяви, відповідність віку, природність походження матеріалу для неї. Кращими іграшками вважав виготовленні власноруч, оскільки вони дають можливість виявити власну ініціативу та фантазію. «Дитині подобається іграшка не сама по собі, а все те, що можна пов'язати з цією іграшкою, той довгий ланцюг фантазій, яким дитина доповнює і поширює іграшку» [5,12].

Іграшку як значний фактор розвитку духовних сил дитини розглядає і С. Русова та звертає увагу на нову епоху становлення іграшок, яка характеризується модернізацією, виникненням нових напрямків у виробництві, організацією виставок, колекцій кращих зразків, створення добродійних товариств на підтримку їх виготовлення [11,58]. Оцінюючи першу виставку української дитячої іграшки селянських дітей педагог назвала її основними недоліками невелику кількість експонатів, які представляли лише окремі

регіони України та їх не систематизованість. Проте, як зазначає С. Попиченко, виставлені іграшки вразили своєю безпосередньою красою цілком дитячого світогляду, і в той же час вони демонстрували все життя, серед якого зростала дитина. Тут були іграшки, що відображали хліборобські знаряддя, казкових звірів, традиційні пищалки, сопілки, свистуни, технічні іграшки [9, 94].

Брошура відомого мистецтвознавця цього часу Н. Бартрама «Іграшка радість дітей» (1912 р.) була створена спеціально для батьків. Саме для них автор наголошує, що враження, отримані в дошкільному віці, суттєво впливають на все подальше життя дитини, на її характер і вказують напрямок для розвитку. Перші образи, які дитини сприймає в оточуючому світі, втілюються в її іграшках, а період іграшок стає підготовчим класом до життя. Автор звертає увагу на те, що відсутність назв іграшок, інформації про автора та фабрику, яка їх виготовляє роблять неможливим визначення та упорядкування переліку іграшок, рекомендованим батькам для дітей [4].

Серед педагогічної літератури також з'являються поради А. Браун-Гебо щодо вибору іграшок потрібних дітям. Зокрема, обираючи іграшку, варто враховувати, що:

- іграшка повинна бути радістю для дитини, а тому купувати треба таку іграшку, яка подобається дитині, яку вона хоче мати сама. « Якщо дитина хоче таку іграшку це означає, що їй цікаво, а те, що цікаво те і дарує задоволення» [2, 9].

- неможна давати дитині «зелену корову чи синю собаку... всі ці тварини, пофарбовані в неприродні кольори, плутають уявлення маленької дитини» [2,12].

- купуючи іграшку треба завжди думати з якою метою і для кого вона купується [2,14].

Заслуговує на окрему увагу брошура «Іграшка її психологічне і педагогічне значення» (1916 р.) Ю. Болдиревої, що містить спостереження та одне з перших досліджень, присвячених дослідному вивченню реакцій дитини раннього віку на іграшку. Висновки більш ґрунтовних досліджень, проведених

на базі Московського центрального педологічного інституту, були опубліковані в низці робіт комісії по іграм та іграшкам. Зокрема у 1926 році виходить перший збірник «Дитина та іграшка», який презентує вимоги до іграшки педологічного характеру, схему аналізу дитячої іграшки, висновки досліджень ігор з ляльками та ігор, що сприяють фізичному розвитку дитини. Наступний збірник статей цього ж року - «Гра та іграшки» - містить аналіз ринку дитячих іграшок, перелік та оцінку основних типів іграшок.

Робота, проведена Інститутом охорони материнства і дитинства, відображена в брошурі О. Мітіної «Корисні та шкідливі іграшки» (1929 р.). Зокрема автор починає виклад матеріалу з класифікації іграшок, представленої М. Бернштейном в збірнику статей «Іграшка і дитина». О. Мітіна критикує подану класифікацію, за побудову її тільки на основі врахування психічних складових розвитку дитини, без врахування зовнішніх соціальних факторів. Дослідниця подаючи перелік іграшок, доступний для дітей раннього віку, наголошує на необхідності складання такого для кожного вікового періоду [5].

Спробу подання переліку іграшок, необхідних для дітей старшого дошкільного віку робить Є. Шабад. На його думку, головною іграшкою для цього вікового періоду є будівельний матеріал. Крім того, сюди необхідно додати все те, «з чого дитина сама створює іграшки, і все, що потрібно для гри: шматки паперу і тканини, дроту, мотузки, пробки і ремінці – все це згодиться дитині у грі, - наголошує автор. Є. Шабад закликає батьків попередньо обмірковувати та обговорити з дитиною придбання нової іграшки, «оскільки «сюрпризи» батьків часто замість радощів приносять розчарування». Цікавим є перелік іграшок та ігрового матеріалу для старших дошкільників: будівельний матеріал (маленький та великий набір), лото, ігри-подорожі (цирк, подорож до моря), великі візки, обруч, скакалки; молоток, пила, гвіздки, тачки, лійки, віники, барабан, цимбали, великий м'яч – для катання і надувний, ящик для кидання в ціль, гірка з нахиленою дошкою, драбинка, праска, коритце.

На думку автора, не варто купувати: іграшковий інструмент в наборах (швидко ламається); іграшкові лопати, лійки, відра, праски, якими не можна

прасувати, корито, в якому не можна прати (з ними теж дитина не зможе гратися), точні моделі машин, речей, які заводять і рухаються в якості іграшок. Ці іграшки мають один певний рух, який лише спочатку цікавий для дитини [14].

У 1930 році з'являється методичний лист про іграшки для дітей дошкільного віку виданий відділом Наркомпроса в Москві, а у наступному виходить перший випуск збірника «Радянська іграшка» Міжвідомчої науково-художньої ради по іграшці та ігровим матеріалам всекопромсовета та Державного музею іграшки, що потім стає щорічним. У вступі зазначається, що більша частина сучасних для цього періоду іграшок не відповідає вимогам. Так, із усього переліку переглянутого науково-художньою радою, схвалення отримали тільки 6,6%, тимчасово допустили 25,6% і заборонили як ідеологічно та педагогічно шкідливі 67,85% [12].

Безперечно іграшка та ігровий матеріал спрямовують дитячі інтереси, впливають на формування особистості дитини та її суспільних установок. Зважаючи на це Ф. Моїсєєв дає наступні характеристики наявному у 30-ті роки ХХ століття іграшковому асортименту:

1. більша частина іграшок розрахована на індивідуальне використання: це окремі ляльки, окремі півники, зайчики, відсутні набори, з якими можна розгортати колективну гру;

2. представлена іграшка розвиває поглиблює індивідуальні власницькі тенденції (наприклад, іграшкова скарбничка привчає дитину до особистого накопичення грошей, навіює їм бажання мати певну приватну власність);

3. іграшка статична та малорухлива (окрім деяких будівельних матеріалів і закордонного дуже дорого зразка «Мекано»);

4. окрему проблему становить весела іграшка – в представленому асортименті призначених для дітей дуже мало [12, 9].

Вчений секретар міжвідомчої науково-художньої ради по іграшці та ігровим матеріалам Є. Фльоріна називає іграшку першим вчителем дитини. На думку автора, вона створює оточення дитини і закладає один із дуже важливих

каменів фундаменту – світовідчуття майбутнього громадянина. За її редакцією у 1935 році друкується «Список іграшок дозволених та заборонених комітетом по іграшці при наркомпросі РСФРС», який містить перелік іграшок, що дозволені та заборонені для виробництва і продажу. Відповідно до вимог іграшка забороняється якщо вона: ідеологічно не витримана і педагогічно шкідлива, антихудожня по оформленню; технічно погано виготовлена; є не стільки іграшкою, скільки статуеткою чи моделлю, наочним посібником (таке надходить у відділ наочних посібників для надання експертного висновку).

Є. Фльоріна звертає увагу, що дошкільники, які мало граються, розвиваються значно гірше і достатньо проблемною іграшкою для цього віку називає ляльку. Автор наголошує, що безконтрольне давання цієї іграшки та предметів, що відображують умеблювання дому призводять до безкінечних та повторюваних ігор в сім'ю, які замінюють усі інші їх види.

В цей період іграшка покликана, через відповідність вимогам, реалізовувати наступні завдання: бути радісною, цікавою, цінною з педагогічної та ідеологічної точки зору; тематично новою, динамічною та дієвою (рухливість частин, злагоджена робота механізмів, тематичні набори); стимулювати до колективізму; високоякісна, художньо оздоблена іграшка покликана привчати до охайності, економії та доцільності використання матеріалу та техніки обробки; іграшка повинна відповідати вимогам гігієни та безпеки (існує заборона хутрових іграшок). Особливе значення має робота з технічними іграшками, яка розширює технічний світогляд, створює простір для творчого конструювання та винахідництва. Крім того, створюючи нову іграшку, в основному варто розраховувати на використання відходів від промисловості та природний матеріал; прагнути до механізованих способів виготовлення іграшки [13]. З метою реалізації поставлених завдань у радянський період надруковано чимало посібників та альбомів для вихователів дитячого садка, що містять крім переліку та ілюстрацій іграшок для кожної вікової групи, методичні рекомендації та коментарі щодо їх використання [10].

Фундаментальним узагальненням надбань цього історичного періоду, який визначив основу для сучасного розуміння феномену іграшки та її місця в дошкільному навчальному закладі є науковий доробок С. Новосолової. Так, перелік іграшок для кожної вікової групи, вимоги та методичні рекомендації описані автором у праці «Педагогічні вимоги та вікова адресність іграшок» (1987 р.). Серед найбільш важливих педагогічних вимог автор визначає ідейну спрямованість іграшки, яка повинна відображати прогресивні явища сучасної дійсності та утверджувати гуманне, оптимістичне, життєствердуюче ставлення дитини до оточуючого світу. Крім того, іграшка повинна бути зразком прекрасного та інформувати дітей про явища оточуючого життя за допомогою художнього образу, сприяти гармонійному та всебічному розвитку особистості, з урахуванням вікових особливостей дітей та зони їх найближчого розвитку [8].

У підсумку ж сучасна для ХХ століття іграшка повинна була відповідати вимогам педагогіки, естетики, техніки, психології, фантазії та експерименту і головне відображати любов до дітей [1, 250].

Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволяє стверджувати, що на думку вітчизняних та зарубіжних науковців (В. Абраменкова, О. Смірнова, О. Вовчик-Блакитна), зважаючи на сучасну соціокультурну ситуацію, обираючи сьогодні іграшку варто враховувати її наступні характеристики: міцність, якість виготовлення, безпечність для здоров'я дитини (вказана виробником вікова адресність, назва підприємства-виробника і його реквізити, чітка інформація про догляд за іграшкою, способи санітарно-гігієнічної обробки та про можливу небезпеку, пов'язану з експлуатацією іграшки); інформативність (ознайомлення з властивостями предметів, світом мистецтва та народною творчістю), відповідність інтересам дитини, наявність зрозумілих для дитини орієнтири для самостійної та спільної з дорослим чи однолітками діяльності; соціокультурні, об'єктивні властивості, які мають важливе значення для виховання [7].

У нашій країні технічний регламент безпеки іграшок, який затверджує процедуру оцінки їх відповідності усім вимогам, установлює правила маркування, а також введення в обіг іграшок як імпортованих, так і вітчизняного виробництва, їх продажу і безкоштовного розповсюдження затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 8 жовтня 2008 р. N 901. Як зазначає Л.Гладун, педагогічна якість іграшки в процесі психолого-педагогічної та художньо-технічної експертизи нових зразків іграшок вітчизняного виробництва, яку сьогодні забезпечує міжвідомча художньо-технічна рада з іграшок та навчально-наочних ігрових посібників при МОН України, відслідковується за наступними критеріями: вікова адресність іграшки, зміст текстових матеріалів (правил, інструкцій тощо) та функціональність самої іграшки, рівень її художнього виконання [3, 34].

Зважаючи на тенденції розвитку іграшкової індустрії та прогнозовані науковцями результати її впливу на формування особистості дитини та її ставлення до оточуючого світу, вважаємо за необхідне обираючи іграшку із наявного сучасного асортименту окремо звертати увагу на реалістичність зображуваного образу, максимальне наближення до особливостей та цінностей рідного народу, пропагування загальнолюдських цінностей, спрямованість на співпрацю з іншими людьми та на формування доброзичливого ставлення до навколишнього світу. Виділені характеристики іграшки дозволять дорослим визначати напрямки та способи побудови дитиною реальних уявлень про оточуючий світ, спрямовувати формування власної життєвої позиції малюка в ньому.

Література

1. Бениаминова М.В. Воспитание детей. – М.: Медицина, 1986. – 270 с.
2. Браун-Гебо А.С. «Какие игрушки нужны детям». Ленинград. «Прибой». - 25 с.
3. Гладун Л. Щоб іграшка була корисною // Л.Гладун / «Вихователь-методист дошкільного закладу» 2009. - № 12. - с.33-35
4. Игрушка радость детей. Родителям и детям // Н. Бартрама / Москва – 1912.- 15 с.

5. Лубенец Т. «Об игрушках». Выпущена Киевским тов.-вом детских садов 1909г. - 16. с.
6. Митина А. Полезные и вредные игрушки // А.Митина / изд.2-е Государственное медицинское издательство. Москва. 1929г. - 32с.
7. Во что играют наши дети? Игры и игрушки в зеркале психологи / Е. Смирнова и другие. – М. : Ломоносовъ, 2009. – 224 с.
8. Педагогические требования и возрастная адресность игрушек. Методические рекомендации // Новосоловой С., Зворыгиной Е., Докуциевской Г., Реуцкой Н. Ротапринтный участок Ученого методического совета при АН СССР. Москва. – 1987 г. - 28 с.
9. Попиченко С.С. Розвиток теорії і практики дошкільного виховання в Україні (кін. ХІХ-початок ХХ ст.) дис. ... кандидата пед.наук:13.00.01 / Попиченко Світлана . Умань, 1998. – 165 с.
10. Пособия и игрушки для детского сада. Систематизированный перечень. Второе издание. Гос-е учебно-пед-кое издат-во Министерства просвещения РСФСР. Москва.- 1959.- 62 с.
11. Русова С. Про дитячі цяцьки // С. Русова / Світло. – 1911. - № 9. с. 56-60
12. Советская игрушка. Сборник межведомственного научно-художественного совета по игрушке и игровым материалам всекопромсовета и государственного музея игрушки. Вып.1 Всесоюзное кооперативное объединенное издательство КОИЗ. 1931г.
13. Список игрушек разрешенных и запрещенных комитетом по игрушке при наркомпросе РСФСР. Выпуск 2. Под редакцией ученого секретаря комитета Е.А. Флериной. Москва-Ленинград.- 1935 г.
14. Шабад Е. Игрушка в дошкольном возрасте. // Е. Шабад/. Государственное издательство Москва-Ленинград. – 1928.- 16с.

Статья посвящена изучению требований к игрушке, как предмета для игры детей дошкольного возраста в ХХ веке, что является необходимым условием для определения его особенностей в условиях современности.

Ключевые слова: игрушка, требования к игрушке, дети дошкольного возраста.